

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ В ПРОЦЕСІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Розглянуті особливості психічної організації дітей з аутичним спектром проявів в умовах інклюзивного навчання та виховання. Означено умови, які є необхідними для досягнення позитивних результатів у інклюзивному навчанні. Було досліджено дітей різних вікових груп: дошкільного, молодшого шкільного та середнього шкільного віку. З метою вивчення психічного стану розроблялися індивідуально-корекційні програми, які дозволили покращити стан дітей з аутизмом і показали, що діти молодшого віку краще засвоюють програму розвитку, що свідчить про необхідність ранньої корекції цієї патології розвитку.

Ключові слова: діти з аутичним спектром проявів, корекційно-розвивальна програма, індивідуалізація, інклюзивне навчання.

Діти з аутичним спектром проявів сьогодні складають одну з найчисельніших та найбільш складних категорій дітей з порушеним розвитком. Особливістю дітей цієї категорії є те, що серед даної групи зустрічаються особи з різним інтелектуальним розвитком: від збереженого інтелекту до осіб з розумовою відсталістю.

Історія знає велику кількість видатних аутистів, серед яких А.Енштейн, І.Ньютон, О. Пушкін, Біл Гейтс, Стівен Спілберг, Д.Менделєєв та багато інших. В той же час, аутизм проявляється порушенням психічних функцій, що пов'язано з недорозвитком центральних структур головного мозку.

Категорія дітей з аутичними проявами різко реагує на зовнішні стимули, на оточуючу обстановку. Це діти, які мають свій власний світ уявлень і не прагнуть до контакту з однолітками або оточуючими їх особами.

Інклюзивна освіта є найефективнішим засобом навчання, виховання та соціалізації дітей з аутичним спектром проявів. Саме спільне навчання може задовольнити соціальні проблеми такої дитини на основі створення спеціальних психолого-педагогічних умов, що забезпечують соціалізацію.

На відміну від інтеграції інклюзивне навчання передбачає створення необхідного адаптованого навчального середовища для максимальної реалізації індивідуальних здібностей дитини. Інклюзивне навчання робить упор на персоналізацію процесу навчання. У загальноосвітній школі учні з проблемами у

розвитку розглядаються вчителями як особистість, що вимагає пошуків нових методів роботи з ними.

Вивчення проблем аутизму пов'язано з іменами видатних вчених, серед яких Г.Аспергер, В.Башин, К.Гілберт, Д.Ісаєв, В.Каган, Л.Каннер, В.Лебединський, К.Лебединська, С.Мнухін, Т.Пітерс, Б.Ролланд та інші.

Серед українських науковців проблемою допомоги дітям з аутичними проявами займалися О.Нікольська, К.Островська, Т. Скрипник, Д.Шульженко та інші.

Метою статті є аналіз особливостей впливу на психічний стан дітей різних вікових категорій інклюзивного навчання із застосуванням індивідуальних корекційних програм.

Інклюзивне навчання в загальноосвітній школі для дітей з аутичним спектром проявів реалізується виходячи з принципів спеціальної дидактики та здійснюється за допомогою спеціаліста-дефектолога, який супроводжує дану дитину. Психологічний вплив має на меті послаблення динаміки дизонтогенетичних проявів аутизму на протидію комунікативних, когнітивних та регуляторних механізмів особистісного розвитку аутичної дитини.

Досягнення цієї мети можливо за умов обізнаності педагогів про синдром раннього дитячого аутизму (або хворобу Аспергера), здатність адаптувати дитячий колектив до спільного навчання, підготувати аутичну дитину до перебування в умовах інклюзії, до готовності батьків дітей з нормальним розвитком щодо перебування в класі разом з їхніми дітьми дитини-аутиста [3].

Розвиток дитини з аутичним спектром проявів відбувається (за Л.С.Виготським) за тими самими законами, що й розвиток звичайної дитини, без порушень, але корекційному педагогу необхідно визначити індивідуальну структуру кожної дитини, вивчити її інтереси, домагання, здібності і поведінку. Це дасть змогу визначити індивідуально-інтегральний підхід до аутичної дитини, визначити зміст корекційної роботи, означити корекційну індивідуальну програму розвитку [2].

Для цього необхідно добре знати причину синдрому. Для постановки діагнозу «аутизм» не існує медичних тестів. Діагноз не може бути поставлений при одноразовому огляді дитини. Для діагностики хвороби необхідно ретельне вивчення як історії її розвитку (з анамнезу батьків), так і тривале спостереження за поведінкою дитини.

Нейрофізіологи вважають, що при аутизмі є зниженою активність лобних долів півкуль головного мозку, тобто пізнавальна активність. Відомо, що лобні долі замикають на собі основні процеси роботи головного мозку - сенсорні, моторні, зорові, мовленнєві тощо. Незважаючи на те, що лобні долі онтогенетично розвиваються пізніше за інші мозкові структури (мозок розвивається нерівномірно), вони забезпечують синхронність у роботі інших відділів головного мозку з одного боку по вертикалі, регулюючи нижче лежачі структури, а з другого боку по горизонталі, об'єднуючи дві півкулі, які доповнюють у функціях одна одну.

Неможливо чітко пояснити одночасно геніальність та примітивність індивіда. Швидше всього це пов'язано з порушеннями на психогенетичному рівні, тобто під час ембріонального розвитку.

Деякі вчені (Дж.Айрес, Т. Скрипник) вважають, що внутрішніми ресурсами, які сприятимуть психічній організації дитини з аутичними проявами є базові

структури психічної організації і передусім - сенсорна інтеграція. Результат роботи за даною програмою висвітлено Т.Скрипник у статті «Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом» [4].

Результати досліджень багатьох науковців засвідчують, що сприятливе соціальне та розвивальне середовище є одним з вихідних умов розв'язання інклюзивної освіти [1], але для цього необхідною є робота команди спеціалістів: корекційного педагога, психолога, батьків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом року нами було досліджено вплив корекційно-розвивальної програми на дітей з аутистичним спектром проявів різних вікових груп: у дошкільному навчальному закладі, молодшій та середній школі.

Вплив корекційно-розвивальної програми на дитину дошкільного віку з аутистичним спектром проявів

Діагноз «аутизм» Сашкові п'яти років, який перебуває у дошкільному навчальному закладі № 15 «Журавлик» міста Херсона було виставлено міською ПМПК у зв'язку з неможливістю адаптуватися до умов дитячого виховного закладу, коли дитині було 3 роки. Сашко був направлений у інклюзивну групу вказаного садочка, де виховується до сьогодні.

На початку навчального року під час спостереження у хлопчика були виявлені недостатньо сформовані навички самообслуговування; порушена дрібна моторика; поганий контакт з дорослими та дітьми; дитина насторожена, для встановлення контакту йому потрібен адаптаційний період; проявляє реакцію відмови; ехолоалії; не вступає в емоційний контакт і співпрацю; погано орієнтується в знаннях та уявленнях про оточуючий світ; спостерігається порушення мислення, зорового сприйняття; увага недостатньо стійка; порушене орієнтування у просторі; порушена здатність рахунку; відсутній інтерес до ігрової діяльності; спостерігається порушення активного словника, мовлення не відповідає нормі розвитку.

Разом з корекційним педагогом була створена індивідуальна корекційно-розвивальна програма на півроку, яка була спрямована на: 1.соціальний розвиток; 2. сенсорний розвиток; 3.розвиток координації; 4. формування елементарних математичних уявлень; 5. розвиток мовлення; 6. формування активного мовлення; 7. ознайомлення з оточуючим світом; 8. формування діяльності; 9.розвиток зображувальної діяльності; 10. фізичний розвиток; 11. розвиток пам'яті, мислення.

Після проведеної психолого-педагогічної корекції, яка тривала протягом півріччя, були отримані позитивні зміни з боку більшості показників корекційної програми:

Соціальний розвиток: Дитина почала проявляти інтерес до іграшок та ігрової діяльності і занять які їй подобаються, робити спроби виражати свої побажання жестовими знаками. Змінилися комунікативні уміння на рівні вихователь-дитина: хлопчик почав виконувати вказівки, хоча іноді спостерігаються напади агресії та істерики, але після їх припинення дитина продовжувала виконувати завдання. З однолітками контакт налагоджений погано, в поведінці є незначні прояви агресії.

Сенсорний розвиток; Відрізняє предмети за величиною (велике - мале) має уявлення про форму окремого предмета, але впізнати предмет з опорою на основну ознаку вд

Розвиток координації: Погано диференціює поняття праворуч - ліворуч. Зорово-тактильна координація дитини значно покращилася: дивлячись та обмацуючи предмет Сашко може описати його форму і розміри (велике-мале). В той же час погано концентрує погляд на предметі і тому погано обводить його контури.

Математичні навички; Може виділити три предмети з групи, успішно рахує до п'яти, співвідносить кількість предметів з кількістю пальців на руці. Виникають труднощі з уявленням про зміну кількості предметів (якщо їх перемістити на столі, прибрати чи додати). Математичні операції з відніманням та додаванням в межах 5-ти виконує з підказками вчителя.

Розвиток мовлення; Може виконувати деякі мимічні операції (розтягує губи в посмішку, згортає у трубочку), погано показує язик та утримує його в одному положенні. Навчився спрямовано дути на легкі предмети. Погано відповідає на питання, поставлені з допомогою наочного матеріалу.

Ознайомлення з оточуючим світом; Навчився відрізняти деяких свійських та диких тварин. Має уявлення про явища природи (дощ, вітер, грім, блискавка). Погано орієнтується в понятті проїжджа частина. Розуміє чим відрізняються транспортні засоби (літак від автомобіля та ін).

Формування активного мовлення: Вивчив деякі нові для себе слова розуміє їх значення, але погано розуміє узгодження іменників з дієсловом та прикметником. Описує властивості предмета за формою, кольором, та величиною.

Формування діяльності: Дитина грається іграшками за їх призначенням, але з іншими дітьми контакт для гри встановлює важко, іноді проявляє агресію.

Розвиток зображувальної діяльності: Дитина полюбить малювати, хоча на початку занять малюнки були безформенні, без суттєвого значення, а після проведених занять дитина намагається зобразити предмети, об'єкти та близьких (тата, маму, дерево, сонце, хмари та ін.).

Навички самообслуговування; Сашко самостійно одягає взуття, проситься до туалету. За допомогою дорослого роздягається та одягається.

Фізичний розвиток: На заняттях Сашко намагається старанно виконувати всі вправи, але працездатність дитини нетривала - не більше п'ятнадцяти хвилин. Навчився робити вдих через рот видих через ніс і навпаки. Значно покращилася дрібна моторика дитини. Загалом фізичний стан дитини значно покращився, він став більш бадьорим, і емоційно більш радісним.

Для закріплення та покращення досягнутих результатів рекомендується продовжувати корекційну роботу з дитиною. Чим більше займаються з дитиною корекційний педагог, логопед, психолог, вихователь та батьки, тим виразнішим стає розвиток Сашка та його підготовка до навчання в школі. Саме з дитячого садка дитина уже має певні навички та вміння, які будуть потрібні в школі. Хоча ще не всі проблеми скоректовані до кінця, вони потребують подальшої роботи та їх вдосконалення, але позитивна динаміка розвитку за такий короткий строк прогнозує досить хороший результат корекційного впливу.

Вплив корекційно-розвивальної програми на дитину другого класу з аутистичним спектром проявів

Паралельно з дослідженням п'ятирічної дитини було досліджено вплив корекційно-розвивальної роботи на Івана восьми років з аутистичними

Розвиток імітаційних здібностей: За допомогою гри «покажи тваринку» хлопчик навчився імітувати різні положення тіла (навколішках, папівсидячи, лежачи та ін). На заняттях із музики навчився імітувати силу звуку і голосу.

Розвиток графічних здібностей: Іван ще не зовсім правильно пише більшість літери та цифри. Допускає помилки в літерах ф, з, у, к. За допомогою асистента вчителя малює під лінійку деякі геометричні фігури.

Отже, Іван потребує подальшої корекційної роботи впродовж навчання в школі. Під час продовження корекційної роботи увага повинна бути акцентована на більш слабо розвинені сторони розвитку хлопчика, щоб підтягнути їх до необхідного рівня. Тобто, призначена індивідуальна корекційна робота досягла своєї мети. В той же час, корекційна робота повинна бути продовжена з метою соціалізації та подальшої корекції наявних недоліків, які неможливо було ліквідувати за такий короткий час і які потребують більш тривалого впливу.

Вплив корекційно-розвивальної програми на дитину сьомого класу з аутистичним спектром проявів

Поряд з попередніми дітьми було проведено спостереження та обстеження учня сьомого класу. Прояви аутизму в одинадцятирічного Андрія були встановлені психолого-педагогічною комісією. У сім років дитина важко адаптувалась в соціумі, не знаходила спільної мови з однолітками. У хлопчика було виявлено самоагресію, ехололію, підвищену чутливість до навколишніх шумів, порушення орієнтування в просторі, ходіння по колу. У зв'язку з цим психолого-педагогічна комісія вирішила направити Андрія до класу ІПК в Херсонську загальноосвітню школу № 4. Протягом півріччя дитина проявила високі пізнавальні навички, але при цьому психічний стан дитини погіршився. За згодою батьків та ініціативою педагогів, Андрія було переведено до інклюзивного класу цього ж навчального закладу.

Обстеження було проведене у вересні місяці за методом оціночної шкали, розробленої у США. Ця методика складається з п'ятнадцяти блоків дослідження, які показують взаємодію дитини із зовнішнім світом. В кінці дослідження підраховуються бали дитини, які підтверджують або заперечують наявність в дитини аутичних проявів.

В дитини було виявлено помірний ступінь аутизму 32 бали за кількістю балів даної методики (діапазон 30-37 - м'який або помірний ступінь аутизму).

Згідно до ступеня аутистичних проявів була сформована індивідуальна корекційна програма, яка передбачала роботу з дитиною протягом двох місяців. Згідно даної програми були скоректовані наступні навички та уміння:

1. первинні потреби навичок самообслуговування;
2. рухова чутливість та тонічна регуляція;
3. сенсорна інтеграція;
4. сенсорний розвиток;
5. розвиток моторики координації, просторових уявлень;
6. розвиток артикуляційного апарату;
7. розвиток уваги;
8. формування та розвиток дії;
9. мовленнєві та комунікативні навички;
10. академічні навички;
11. ігрова діяльність;
12. соціальний розвиток.

Після проведеної двохмісячної корекційної роботи з дитиною були помітні позитивні зрушення як в навчальній сфері, так і в поведінці дитини.

Андрій досяг значних результатів у навчанні і в цьому не відстає від своїх однолітків. Спілкується розгорнутим фразовим мовленням з елементами лексико-фонематичного недорозвинення, має певні труднощі у формуванні словникового запасу та граматичної будови мовлення, але не розуміє афоризмів,

тобто переносного значення слів. Хлопчик читає казки в ролях, намагається змінювати інтонацію голосу, говорячи голосами різних героїв, але потребує удосконалення умінь та навичок мовлення, читання. Потрібно ще формувати читання, спонукати та заохочувати Андрія до розбірливого, плавного читання у нормальному темпі з дотриманням словесного наголосу, інтонування питальних, окличних та розповідних речень. Потребує системного збагачення активний словниковий запас.

Рекомендовано продовжувати здійснювати роботу над удосконаленням умінь та навичок інтонаційних особливостей мовлення, говоріння, читання, над формуванням навичок мовлення різного темпу - швидко, повільно, нормально. Поетапно розвивається увага дитини, добре знаходить правильну послідовність заплутаних слів, робить успіхи у складанні творів, але ще не зовсім правильно. Андрій може змінювати у творах дійових осіб, що не відповідає змісту твору. Він з цікавістю сприймає та вивчає навколишній світ, йому подобається оволодівати новими навичками, вміннями і знаннями. Поступово починає ставати членом суспільства. Навчився розрізняти кольори, самостійно може намалювати в деталях машину та намагається малювати людину. Продовжує малювати тільки ті речі, які йому подобаються. За допомогою педагога може намалювати сюжетний малюнок та розфарбувати його. Приймає участь в сценках, театральних постановках. Сприймає на слух музику, має улюблені композиції, намагається співати. Виконує інструкції вчителя, навчився слухати його. Андрій коментує свої дії, спілкується з однолітками, але не має дружніх стосунків у класі. Намагається бути доброзичливим, стати частиною колективу, але однолітки не вважають його справжнім другом, не прагнуть спілкування з ним. Хлопчик навчився звертатися за допомогою, якщо це потрібно, але у вигляді повторення завдання. Дитина проявляє повагу до старших, навчився відповідати на питання, які пов'язані з темами на уроці, але не завжди може дати конкретну відповідь, особливо якщо задають питання стосовно домашнього побуту. Ще не до кінця сформувався прості побутові дії, які виконуються за інструкцією з двох частин. При створенні ситуації вибору, хлопчик не вміє робити вибір самостійно. Набув основних навичок самообслуговування. Самостійно почав взуватися без допомоги дорослого, з задоволенням чистити зуби, але неохоче миє руки. Відношення до навчання у Андрія добре, але продуктивність навчання залежить від соматичного та емоційного стану дитини, потребує контролю та організаційної допомоги. Має високий рівень самокритичності, на фоні якого можуть виникати істеричні стани в залежності від ситуації.

Батьки приділяють увагу навчанню і вихованню хлопчика. У спілкуванні з Андрійком використовують широкий діапазон стимулів, заохочень та демонструють у відношеннях з сином довірливий та доброзичливий тип поведінки. Ці помітні зрушення відбулися завдяки співпраці корекційного педагога, психолога та батьків хлопчика. Їхня робота допомогла адаптувати дитину до шкільного процесу та соціалізувала її в суспільстві. Але для того, щоб Андрій не повернувся у попередній стан, потрібно постійно займатися з ним, коригувати поведінку, долати негативні прояви у поведінці, виховувати та удосконалювати його знання.

В цьому навчальному році було продовжено дослідження та спостерігати за пізнавальним розвитком Андрія. Оскільки після літніх канікул були виявлені деякі недостатньо скоректовані порушення, які потребують корекції, а саме:

самоагресія, підвищена чутливість до навколишніх шумів, не до кінця сформовані навички орієнтування в просторі; невміння спілкуватися з однолітками, виразити свої почуття; недостатньо сформований словниковий запас та граматична побудова мовлення, була розроблена індивідуальна корекційно-розвивальна програма на перше півріччя. Будемо спостерігати протягом першої половини цього року за змінами психологічного стану Андрія. Отже, корекційна програма позитивно впливає на Андрія. В подальшій роботі з хлопчиком можливо досягти соціалізації та адаптації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Такими чином, представлено три різні за віком дитини, стан психологічних функцій яких сильно відрізнявся, але усі діти навчалися в інклюзивних умовах і результати виявилися позитивними. Тобто розроблення, впровадження та реалізація цього проекту надзвичайно важливі для загальної психологічної реабілітації та соціальної адаптації дитини, яка страждає від аутизму.

Після проведеного дослідження дітей з аутистичним спектром проявів різних вікових категорій можна зробити висновок, що діти молодшого шкільного віку та дошкільного краще засвоюють корекційну програму, яка проводиться в ігровій формі з використанням наочності.

Для дитини середнього віку на перший план виступає робота над соціалізацією, вміння спілкуватися та знаходити спільну мову з однолітками. Обравши правильну стратегію здійснення корекції, врахувавши індивідуальні можливості дитини, її стан, соціально-психологічну ситуацію вдома, можна досягти позитивного результату у розвитку дітей з аутистичним спектром проявів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иванов Е.С. Детский аутизм: диагностика и коррекция / Е.С. Иванов, Л.Н. Демьянчук, Р.В. Демьянчук. - СПб.: Дидактика Плюс, 2004. - 80 с.
2. Колупаева А.А. Инклюзивна освіта: вибір батьків / А.А. Колупаева. - К.: Педагогічна думка, 2010. - 70 с
3. Лебединский В.В. Нарушения психического развития у детей / В.В.Лебединский. - М.: Просвещение, 2001. - С. 7-17.
4. Скрипник Т. Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом/ Т. Скрипник. - Особлива дитина: навчання і виховання -2016. - № 4 (80). - С.24-31.

REFERENCES:

1. Ivanov, E.S., Demianchuk K.N., & Demianchuk R.V. (2004). *Detskii autizm: diagnostika i korrektsiia Children's Autism: [Diagnosis and correction]*. St. Petersburg: Didaktika Plus.
2. Kolupaieva, A.A. (2010). *Inklyuzivna osvita: vybir batkiv [Inclusive education: parents' choice]*. Kyiv: Pedagogichna dumka.
3. Lebedinskii, V.V. (2001). *Narusheniia psikhicheskogo razvitiia u detei [Violations of children's mental development]*. Moscow: Prosveshchenie.
4. Skrypnyk, T. (2016). *Sensorna intehratsiia yak pidhruntia tsilisnoho rozvytku ditei z autyzmom [Sensory integration as the basis for the holistic development of children with autism]*. *Osoblyva Dytyna: Navchannia i Vykhovannia*, 4 (80), 24-31.

Svetlana Yakovleva. Features of mental organization of children with autism in the process of inclusive education

This article refers to the features of the mental organization of children with an autistic spectrum of manifestations in conditions of the inclusive education and upbringing. The conditions

necessary for achieving positive results in inclusive education were identified. Neuropsychological foundations of the syndrome of early childhood autism were analyzed. The statements of some researchers who claim that the basis of the psychic organization of autism is sensory integration were investigated, because these children suffer greatly from sensory and emotional functional systems. A study of children with the syndrome of RDA of different age groups was conducted: preschool, primary school and secondary school age. For the purpose of studying the mental state, individually corrective programs were developed that helped to improve the condition of children with autism and showed that younger children absorb the development program better, which indicates the need for an early correction of this developmental pathology.

Keywords: children with autistic spectrum of manifestations, corrective-developing program, individualization, inclusive education.